

Omgekeerde ontwikkelingshulp

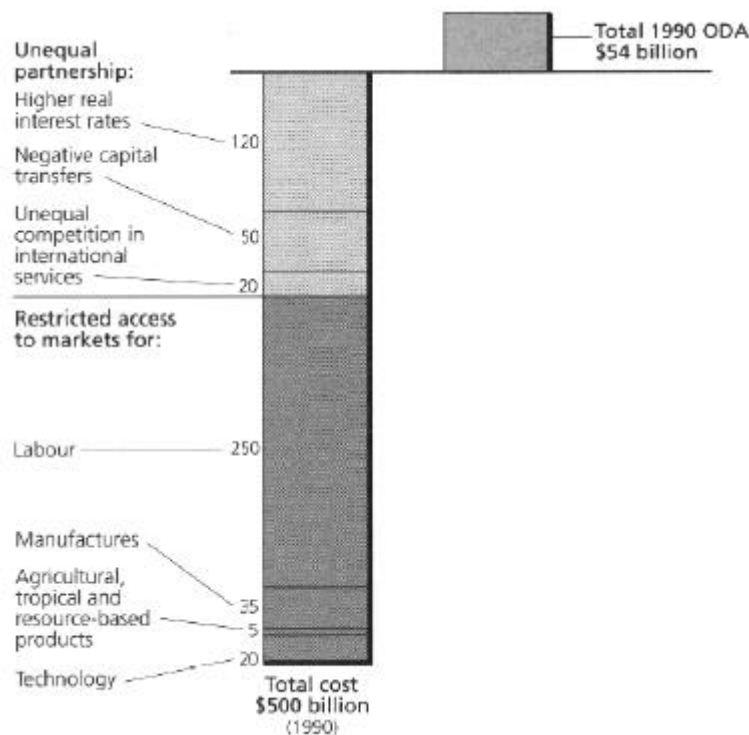
Lou Keune

Tot de taboes van de discussie over ontwikkelingssamenwerking behoort de omgekeerde ontwikkelingshulp. In hoeverre is er werkelijk sprake van overdracht van middelen aan ontwikkelingslanden? Komt er niet evenveel of meer terug? Ik heb over een aantal categorieën van de externe economische relaties van ontwikkelingslanden wat onderzoek gedaan. Daarbij ben ik uitgegaan van een brede definitie van ontwikkelingssamenwerking. Want daartoe worden door de verdedigers van het neoliberale beleid naast de officiële ontwikkelingshulp ook particuliere leningen en investeringen en de wereldhandel gerekend.

Lost opportunities

Al eerder heeft het VN ontwikkelingsprogramma UNDP berekeningen laten zien die erop neer komen dat de verliezen van ontwikkelingslanden in hun relaties met het Noorden omvangrijk kunnen zijn. Die bedroegen (zie figuur 1) in 1990 US \$ 500 miljard terwijl de totale officiële ontwikkelingshulp in dat jaar US \$ 50 miljard beliep¹. Dat zijn dan verliezen vanwege wat men zou kunnen omschrijven als *lost opportunities*, ontstaan als gevolg van discriminerende verhoudingen op de wereldmarkten. Bijvoorbeeld: , omdat ontwikkelingslanden in het algemeen een hogere rente op geleend kapitaal betalen. En, een ander voorbeeld, de internationale mobiliteit van arbeid wordt beperkt.

Figuur 1: Kosten van wereldmarkten voor ontwikkelingslanden (1990, US \$ miljarden)

¹Human Development Report 1992 (New York, 1992, UNDP) pag. 67.

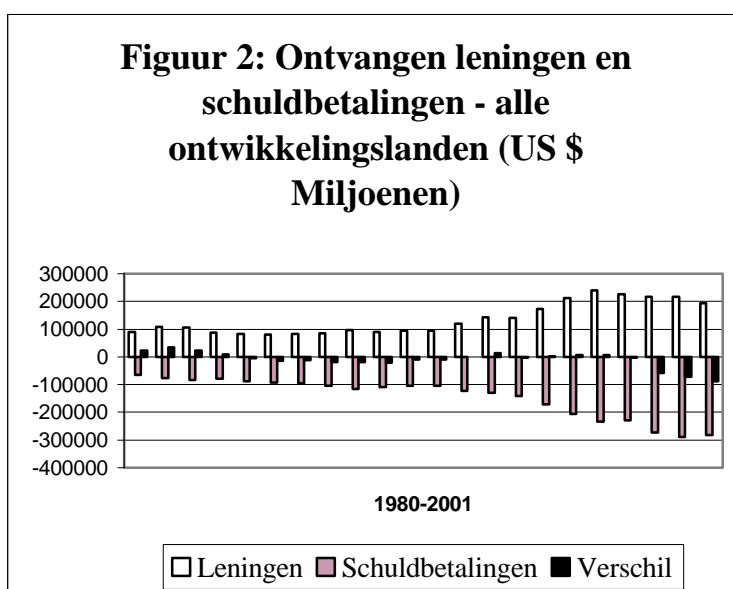
Leningen

Recentelijk heb ik van twee onderdelen van de financiële stromen de feitelijke ontwikkelingen sinds 1980 onderzocht. Kijkend naar de categorie leningen aan ontwikkelingslanden, zowel publieke als private, zien wij dat over de totale periode gemeten de ontwikkelingslanden minder aan leningen hebben ontvangen dan zij aan schuldaflossingen en rente hebben betaald, zie tabel 1.² De verschillen zijn in relatieve zin niet groot. Maar zij staven de conclusie dat de ontwikkelingslanden geen netto ontvangers van leningen zijn. In feite hebben zij de ontvangen leningen zelf gefinancierd.

Tabel 1: Ontvangen leningen en schuldbetalingen 1980-2001 (miljoenen US \$)

	<i>Alle ontwikkelingslanden</i>	<i>Belangrijkste olie exporterende ontwikkelingslanden</i>	<i>Overige ontwikkelingslanden</i>		
			<i>Alle overige landen</i>	<i>Belangrijke exporteurs industriële producten</i>	<i>Overige landen</i>
<i>Leningen</i>	2.980.600	440.277	2.540.323	1.673.374	866.950
<i>Schuldbetalingen</i>	3.192.508	573.729	2.618.778	1.810.885	807.894
<i>Vershil</i>	-211.907	-133.452	-78.455	-137.511	59.056

Het hiervoor gestelde geldt uitdrukkelijk voor de olielanden en voor de grote industriële exporteurs. De overige landen vertonen een (klein) positief saldo. Uit de figuur 2 blijkt dat de ontvangen leningen en de schuldbetalingen elkaar gedurende een groot deel van deze periode in evenwicht houden. Maar vanaf de millenniumwisseling wordt het negatieve verschil aanmerkelijk.

² Eigen berekeningen op basis van gegevens ontleend aan *Handbook of Statistics 2004* (Geneva, UNCTAD, 2004) tabel 6.6.

Daarbij moet worden opgemerkt dat deze wijze van financiering van buitenlandse leningen niet heeft kunnen verhinderen dat de schuldenlast (lange termijn) van alle ontwikkelingslanden samen in deze periode is gegroeid van US \$ 325 miljard in 1980 naar US \$ 1028 miljard in 2002.³

Particuliere investeringen

De tweede categorie van financiële stromen betreft de buitenlandse directe investeringen in ontwikkelingslanden in relatie tot de winstafvloeiingen uit dezelfde landen. Ook daarover heb ik berekeningen gemaakt op basis van gegevens van hun betalingsbalansen opgenomen in het eerder vermelde UNCTAD Handbook, zie tabel 2.⁴

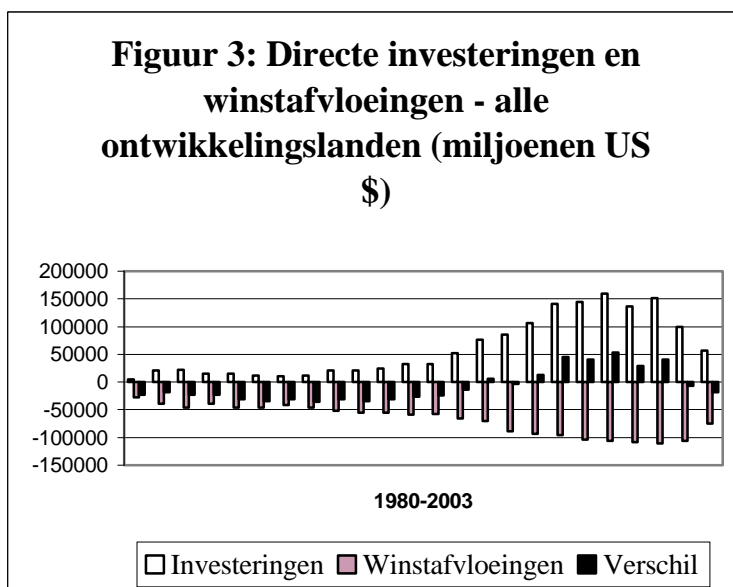
Tabel 2: Directe investeringen en winstafvloeiingen 1980-2003 (miljoenen US \$)

	<i>Alle ontwikkelingslanden</i>	<i>Belangrijkste olie exporterende ontwikkelingslanden</i>	<i>Overige ontwikkelingslanden</i>		
			<i>Alle overige landen</i>	<i>Belangrijkste exporteurs industriële producten</i>	<i>Overige landen</i>
<i>Directe investeringen</i>	1.450.981	107.951	1.343.029	993.602	349.427
<i>Winstafvloeiingen</i>	-1.632.156	-37.916	1.594.240	-994.178	600.062
<i>Vershil</i>	-181.175	70.036	-251.211	-26.403	-250.635

De tabel laat zien dat de ontwikkelingslanden m.u.v. de olielanden meer winsten zagen wegvloeien dan er aan directe investeringen binnenkwamen. In de tijd bezien (zie de figuur 3) nam de omvang van deze investeringen flink toe in de jaren negentig, waardoor het verschil een aantal jaren positief was. Maar vanaf de millenniumwisseling lijkt zich weer de omgekeerde beweging voor te doen.

³ *Handbook of Statistics 2004s* table 6.6.

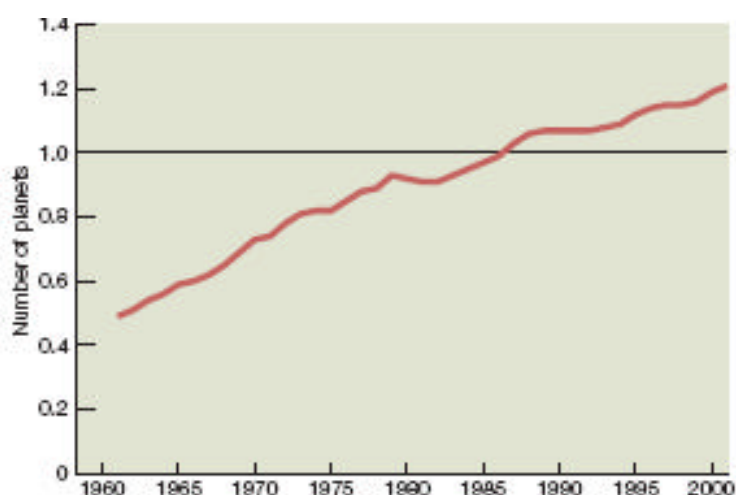
⁴ *Handbook of Statistics 2004*, table 6.1A and 6.1B.

Ecologische voetafdruk

In feite heeft er kijkend naar leningen en particuliere investeringen vanuit de ontwikkelingslanden een netto overdracht van middelen plaatsgevonden. Maar overdrachten vinden ook op andere manieren plaats. Bijvoorbeeld kunnen de gegevens van het *World Wildlife Fund* over de belasting van de natuurlijke capaciteit van de aarde gezien worden als aanwijzingen van een andere vorm van omgekeerde ontwikkelingshulp. Uit die gegevens⁵ blijkt dat, kijkend naar de gemiddelde ecologische voetafdruk per persoon per jaar, de wereld op dit moment op jaarbasis ruim 20 % meer verbruikt dan uit oogpunt van duurzaamheid zou zijn toegestaan. En die voetafdruk wordt ieder jaar hoger, zie de onderstaande figuur 4⁶.

Figuur 4: Ecologische voetafdruk wereldbevolking 1961–2001

⁵ *Living Planet Report 2004* pag. 10

⁶ *Living Planet Report 2004* pag. 1

Het zijn vooral de rijke landen die verantwoordelijk zijn voor de mondiale overbelasting. De gemiddelde voetafdruk is in 2001 in de *high income countries* 6,4 ha/persoon. Die van de *middle income countries* 1,9 ha/persoon (ongeveer het niveau dat op grond van duurzaamheid zou zijn toegestaan), en die van de *low income countries*: 0,8 ha/persoon.⁷ Er bouwt zich een enorme ecologische schuld op maar dan van het Noorden naar de hele wereld toe en zeker ook naar de ontwikkelingslanden. Het zou interessant kunnen zijn om de waarde van deze vorm van omgekeerde ontwikkelingshulp en van schuld uit te drukken in geld.

Verslechtering van de ruilvoet

Een andere overdracht is financieel evenmin gemakkelijk vast te stellen maar in omvang nog belangrijker dan die aangegeven bij de categorieën leningen en particuliere investeringen. Die heeft te maken met de ontwikkeling van de ruilvoeten. Daarmee wordt aangegeven de ontwikkeling van verhouding tussen de gemiddelde exportprijzen en die van de importen. In algemene zin is deze sinds 1980 verslechterd voor de ontwikkelingslanden. Dat betekent dat ontwikkelingslanden in hun exporten steeds meer energie in de vorm van menswaarden en natuurwaarden moeten leveren om voor de importen een bepaalde kwantiteit aan energie te kunnen “betalen”. Het oude voorbeeld dat een koffie-exporterend land steeds meer zakken koffie moet exporteren om één jeep te kunnen importeren heeft zeker in algemene zin nog niets aan relevantie verloren. Ik heb een poging gedaan deze verliezen in geld uit te drukken. Met opnieuw gebruikmaking van de UNCTAD gegevens heb ik berekend welke de geldswaarden van exporten en importen zouden zijn geweest indien die prijzen gemiddeld constant waren gebleven. Deze nieuwe waarden heb ik vergeleken met de feitelijke geldswaarden van exporten en importen om vervolgens de winsten en verliezen vast te stellen. Dat levert tabel 3 op.

Tabel 3: Ruilvoet winst (+ of verlies (-) 1980-2002 (miljoenen US \$)

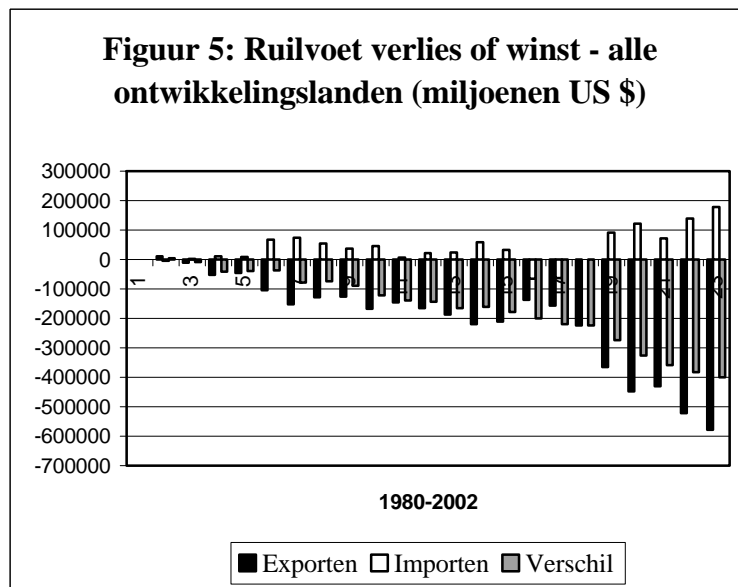
	<i>Alle ontwikkelingslanden</i>	<i>Belangrijkste olie exporterende ontwikkelingslanden</i>	<i>Overige ontwikkelingslanden</i>		
			<i>Alle overige landen</i>	<i>Belangrijkste exporteurs industriële producten</i>	<i>Overige landen</i>
<i>Exporten</i>	-4.568.976	-1.873.463	-4.099.870	-2.838.512	-886.368
<i>Importen</i>	912.028	-842.656	1.660.633	1.995.431	48.367
<i>Verschil</i>	-3.656.948	-2.716.119	-2.439.237	-843.081	-838.001

De verliezen berekend volgens deze methode zijn enorm. Dat geldt ook voor de olielanden en de industriële exporteurs. Ter vergelijking: in dezelfde periode 1980-2002 ontvingen de ontwikkelingslanden in totaal US \$ 1.321 miljard aan *official financial flows*⁸, dus inclusief de door deze landen zelf gefinancierde leningen. Het ruilvoetverlies is over de hele periode 1980-2002 gemeten daarvan het drievoudige. Uiteraard heeft de omvang van deze verliezen niet alleen te maken met de prijzen maar ook met de omvang van de exporten en importen. Ruilvoetverliezen worden tegenwoordig nauwelijks nog geproblematiseerd. Zij betekenen echter een contra-indicatie van de veronderstelde effectiviteit van de vergrote deelname aan

⁷ *Living Planet Report 2004* pag. 24

⁸ Eigen berekening op basis van UNCTAD *Handbook of Statistics* tabel 6.5

de wereldhandel. Overigens, als wij kijken naar de ruilvoetverslechtering op jaarbasis dan zien wij in figuur 5 een gestage toename van dat verlies. Deels is dit te verklaren uit de toegenomen omvang van de internationale handel van de ontwikkelingslanden

Liberalisering en economische groei

Men zou kunnen beredeneren dat deze vormen van omgekeerde ontwikkelingshulp betreurenswaard zijn maar nog niets zeggen over de feitelijke bijdrage die financiële overdrachten en handelsliberalisering hebben betekend voor de economische ontwikkeling van de ontwikkelingslanden. Bijvoorbeeld zou men kunnen beredeneren dat buitenlandse particuliere investeringen en de internationale handel, hoezeer ook gekenmerkt door ongelijke ruil, de productiviteit hebben doen vergroten. Nu is er recentelijk onderzoek over juist dit onderwerp gedaan. En daaruit komt een ander beeld dan de theorie zou doen vermoeden.

Zo heeft Halit Yanikkaya een antwoord proberen te vinden op de vraag: “*Do open economies grow faster than closed economies?*”⁹ Daarover heeft hij in 2003 een artikel gepubliceerd met de resultaten van zijn onderzoek naar de relatie tussen handelsbelemmerende respectievelijk handelsliberaliserende maatregelen, enerzijds, en economische groei anderzijds. Over deze relatie is al eerder onderzoek gedaan, zowel empirische studies als meer theoretisch onderzoek. Zijn conclusie is: “*Surprisingly, unlike the literature on the growth effects of trade intensity ratios, findings of empirical studies of trade restrictions are considerably different from predictions of theoretical studies. Even though the theoretical growth studies provided no conclusive evidence about the direction of growth effects of trade barriers, especially for developing countries, a great majority of the empirical studies concluded that there exists a significant and negative relationship between trade restrictions and growth. Whereas, our results are much closer to the predictions of theoretical studies and evidently contradict the findings of earlier empirical studies. We believe that our results cast substantial doubts on the conventional view that suggests a robust and negative relationship between trade barriers and growth. In other words, all measures of trade barriers used in the study are significantly*

⁹ Yanikkaya, Halit, (2003), Trade openness and economic growth, in: *Journal of Development Economics*, volume 72, October 2003, pag. 57-89

and positively correlated with growth except for restrictions on current account payments, which is negatively but insignificantly correlated with growth. Thus, our results actually provide considerable evidence for the hypothesis that restrictions on trade can promote growth, especially of developing countries under certain conditions.”¹⁰

Zeer recent is het onderzoek van Egor Kraev: “*Estimating GDP effects of trade liberalisation for developing countries*”¹¹. Kraev heeft onderzocht welke de effecten zijn van die liberalisering voor zowel de betalingsbalans als het bruto binnenlands product (BBP) van de betreffende landen. Het gaat daarbij om de periode 1975-2001. Hij heeft zich beperkt tot de low income countries waarover voldoende gegevens beschikbaar zijn. In zijn berekeningen zijn de startjaren die waarin in de betreffende landen de handelsliberalisering werd doorgevoerd. Die gegevens heeft hij gevonden bij de Wereldbank en het IMF. In totaal gaat het om 32 landen. De meeste daarvan zijn in Afrika gelegen maar hij heeft ook grote landen als Bangladesh, India, Indonesië en Pakistan in zijn onderzoek betrokken. Daarbij heeft hij met name gekeken naar de gevolgen van de vraaguitval die zich als gevolg van de liberalisering kan voordoen. Want: “*Trade liberalisation in poor countries led to an increase in exports, and to an even higher increase in propensity to import. This led to a worsening of the trade balance, and at the same time a decrease in net demand for domestically produced goods and services, which likely caused a decrease of domestic income*”.¹²

Kraev laat zien dat die vraaguitval ernstige gevolgen heeft. Hij heeft dit gekwantificeerd en komt tot de conclusie dat voor alle 32 landen samen het verlies aan BBP over die periode, gemeten in US dollars van 2000, bijna 900 miljard US dollar bedraagt. Tabel 4, ontleend aan Kraev¹³ laat zien dat voor deze 32 landen de verliezen gemeten in % van dat BBP ook enorm zijn.

Tabel 4: BBP gevolgen als percentage van het nationaal BBP (geselecteerde landen)

	1975-1979	1980-1984	1985-1989	1990-1994	1995-1999	2000-2001	Gemiddelde
<i>Oost Azië en de Pacific</i>			4.40%	10.90%	11.00%	20.90%	11.80%
<i>Latijns Amerika en de Carä ben</i>			14.00%	18.80%	25.50%	29.40%	21.80%
<i>Midden Oosten en Noord Afrika</i>				22.50%	21.20%	16.10%	20.70%
<i>Zuid Azië</i>			4.60%	6.70%	10.60%	15.60%	10.20%

¹⁰ Idem pag. 85.

¹¹ Kraev, Egor (2005), *Estimating GDP effects of trade liberalisation for developing countries*, London, Christian Aid

¹² Kraev pag. 2.

¹³ Pag. 14.

<i>Afrika beneden de Sahara</i>	7.60%	12.70%	11.30%	8.40%	0.80%	16.70%	11.20%
---------------------------------	-------	--------	--------	-------	-------	--------	--------

De veronderstelling dat liberalisering van de handel een stimulans is voor de economische groei in ontwikkelingslanden is zeer betwistbaar is. In feite zijn er vele aanwijzingen die de conclusie rechtvaardigen dat deze liberalisering een belemmering is voor verdere ontwikkeling. Deze conclusie wordt ook getrokken door de Britse hulporganisatie Christian Aid. Zich baserend op het onderzoek van Kraev concludeert zij met betrekking tot Afrika beneden de Sahara: *“Trade liberalisation has cost sub-Saharan Africa US\$272 billion over the past 20 years. Had they not been forced to liberalise as the price of aid, loans and debt relief, sub-Saharan African countries would have had enough extra income to wipe out their debts and have sufficient left over to pay for every child to be vaccinated and go to school. Two decades of liberalisation has cost sub-Saharan Africa roughly what it has received in aid. Effectively, this aid did no more than compensate African countries for the losses they sustained by meeting the conditions that were attached to the aid they received.”*¹⁴

Conclusie

Ontwikkelingshulp in de zin van overdracht van middelen vanuit het Noorden naar het Zuiden is een fictie. Het zou zeer interessant kunnen zijn te onderzoeken in hoeverre de economische groei van landen als Nederland te danken is aan de omgekeerde ontwikkelingshulp.

¹⁴*The economics of failure: The real cost of ‘free’ trade* (Christian Aid, 2005, <http://www.christianaid.org.uk/indepth/506liberalisation/>) page 2.